

Ks. Marek Chmielewski

**KS. ANTONI SŁOMKOWSKI,
PREKURSOR AKADEMICKIEJ TEOLOGII DUCHOWOŚCI
W POLSCE (1957-2007)***

W podejmowaniu różnego rodzaju prób metodologicznej identyfikacji i systematyzacji nauki, zwykle zwraca się uwagę na jej przedmiot, cel, metodę i źródła prowadzonych badań¹. Jest to tzw. przedmiotowy wymiar nauki. Rzadziej natomiast dostrzega się jej wymiar materialno-organizacyjny, a także podmiotowy, bez których żadna nauka jako przejaw poznawczej aktywności człowieka nie mogłaby w ogóle zaistnieć. Za nośnymi ideami, ujętymi w rygory odpowiedniej metodologii, stoją konkretni ludzie, którzy utrwalają je w postaci publikacji (artykułów i książek), a dla skuteczności podejmowanych wysiłków badawczych tworzą określone struktury, na przykład placówki badawcze, biblioteki czy stowarzyszenia naukowe.

Prawidłowość ta bardziej jeszcze dotyczy teologii, zwłaszcza teologii duchowości, gdyż zgodnie ze swą naturą nie może ona być uprawiana inaczej, jak tylko na bazie chrześcijańskiego personalizmu. Jeśli więc „człowiek jest pierwszą drogą, po której winien kroczyć Kościół w wypełnianiu swojego posłannictwa, jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła, drogą wyznaczoną przez samego Chrystusa, drogą, która nieodmiennie prowadzi przez Tajemnice Wcielenia i Odkupienia” (RH 14), to w uprawianiu teologii nie można nie zauważyć samego teologa. Na to upodmiotowienie teologa i uprawianej przez niego teologii jako nauki, zwraca uwagę Instrukcja o powołaniu teologa w Kościele

* Opublikowano w: *Lectio divina* (Homo meditans, t. 29), red. J. M. Popławski, Lublin 2008, s. 161-179.

¹ Zob. S. Kamiński, *Pojęcie i klasyfikacja nauk*, Lublin 1981³, s. 167.

Donum veritatis, wydana przez Kongregację Nauki Wiary (24 V 1990). Stwierdza w niej, że „pośród powołań wzbudzanych przez Ducha w Kościele wyróżnia się powołanie teologa, którego szczególnym zadaniem jest zdobywanie, w łączności z Urzędem Nauczycielskim, coraz głębszego zrozumienia Słowa Bożego zawartego w natchnionym Piśmie Świętym i przekazanego przez żywą Tradycję Kościoła” (nr 6). Jego praca „odpowiada dynamizmowi samej wiary”, dzięki temu teologia „umożliwia przekazywanie wiary i sprawia, że umysł tych, którzy nie znają Chrystusa, może jej szukać i ją znaleźć”. Teologia zatem rodzi się z miłości do najwyższej Prawdy, którą teolog aktem wiary poznaje (por. DVr 7).

Takim teologiem, którego żywa wiara zaowocowała nauko-wo-badawczym zainteresowaniem nad życiem duchowym na poziomie studiów uniwersyteckich, jest ks. Antoni Słomkowski, którego należy uznać za niekwestionowanego prekursora polskiej akademickiej teologii duchowości. Nie znaczy to jednak, że w Polsce nikt wcześniej nie zajmował się teologią duchowości, bez względu na to jak była ona w przeszłości nazywana. Wprost przeciwnie, historia polskiej duchowości zna wielu wybitnych teologów duchowości, którzy żyli w minionych wiekach, jak chociażby: Mikołaj Łęczycki OP († 1653), Adam Daniel Brykner OFM († 1706), bł. Stanisław Papczyński († 1701), Franciszek Przyłęcki OFM († 1785), Piotr Semenenko CR († 1896), św. Józef Sebastian Pelczar († 1924) czy ks. Aleksander Żychliński († 1945). Niektórzy z nich znani byli w europejskim środowisku teologicznym. Do nich należą, między innymi: Mikołaj z Mościsk OP († 1632), Stanisław Fenicki SJ († 1652), Kasper Druzbicki SJ († 1662), Stefan Chryzostom Dobrosielski OFMObs. († 1676) czy Jacek Woroniecki OP († 1949)². Jakkolwiek wszyscy oni uprawia-

² Zob. J. Misiurek, *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 1 (w. X-XVII), Lublin 1994, passim; t. 2 (w. XVIII-XIX), Lublin 1998, passim; t. 3 (w. XX), Lublin 2001, passim.

li teologię duchowości na najwyższym poziomie naukowym, odpowiednio do potrzeb oraz ducha swojej epoki i według obowiązujących wtedy reguł metodologicznych, to jednak dokonywało się to poza dydaktyką i strukturami akademickimi. Włączenie jej do programu studiów uniwersyteckich przez ks. Słomkowskiego z jednej strony wydatnie podniosło jej rangę jako pełnoprawnej nauki teologicznej, z drugiej zaś ubogaciło teologię jako taką.

1. Rys biograficzny ks. Antoniego Słomkowskiego

Zmarły przed 25. laty ks. Antoni Słomkowski, jako postać historyczna, dla olbrzymiej większości teologów duchowości w Polsce jest kimś prawie nieznanym. Z tej racji wypada przynajmniej w zarysie przypomnieć jego życie i działalność³. Na świat przyszedł 5 XII 1900 roku w Ryszewku koło Żnina jako drugie dziecko z dziesięciorga potomstwa Wojciecha i Weroniki z domu Kończal. Nazajutrz po swoim urodzeniu Antoni został ochrzczony w miejscowym kościele, oddalonym od rodzinnego domu około kilometra. Jego rodzice, prowadzący 94. morgowe gospodarstwo rolne, wychowywali swoje dzieci w atmosferze głęboko religijnej, w szacunku dla pracy i umiłowaniu ojczyzny. W domu Słomkowskich codziennie odmawiano wspólną modlitwę i przestrzegano uczestnictwa w niedzielnej Mszy św. Częstym zwyczajem rodzinnym było udawanie się w pielgrzymce do pobliskich parafii na odpusty.

Od wiosny 1907 do lata 1912 roku Antoni uczęszczał do szkoły podstawowej (zwanej wówczas ludową lub powszechną) najpierw w Szelejewie, a potem w Ryszewie. Po ukończeniu tego etapu edukacji przyjął sakrament bierzmowania 13 X 1912 roku

³ W opracowaniu rysu biograficznego skorzystano z opracowania J. Warzeszaka, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982. Rektor i odnowiciel KUL. Teolog — rekolekcjonista, człowiek sumienia*, Warszawa 1999, s. 13-94.

w Żninie. Następnie od końca września 1912 roku do marca 1918 roku uczęszczał do progimnazjum w Trzemesznie, po czym kontynuował naukę w gimnazjum w Gnieźnie. Po roku nauki, w 1919 roku został powołany do wojska na 15 miesięcy (od 1 VII 1919 do 12 X 1920). Uczestniczył między innymi w kończącej się wojnie z bolszewikami.

Po zwolnieniu z wojska dokończył swojej edukacji, zdając maturę 4 III 1921 roku. Tydzień później złożył prośbę o przyjęcie do seminarium duchownego w Poznaniu. Studia seminaryjne trwające 7 semestrów odbywał w latach 1921-1924. Jako subdiakona wysłano go na studia z teologii dogmatycznej na Uniwersytet Katolicki w Strasburgu⁴. Po uzyskaniu licencjatu kościelnego, dnia 11 X 1925 roku przyjął święcenia kapłańskie w Gnieźnie. Następnie powrócił do Strasburga dla dokończenia studiów, w czasie których angażował się w pracę duszpasterską wśród polskich emigrantów na północy Francji. Dnia 26 VI 1928 roku uzyskał doktorat na podstawie rozprawy pt. *L'état primitif de l'homme dans la tradition de l'Eglise avant saint Augustin* (Paris 1928). Młody doktor w roku akademickim 1928/1929 słuchał wybranych wykładów na rzymskim „Gregorianum”, między innymi o Reginalda Garrigou-Lagrangé'a OP († 1964).

⁴ We wspomnieniu, zarejestrowanym na taśmie magnetofonowej (w posiadaniu autora) pod koniec jego życia przez prof. dr hab. Grażynę Karolewicz, ks. Słomkowski opowiada o pewnych znakach zapowiadających jego profesorskie powołanie: „Było to, o ile się nie mylę, w roku 1909, a więc miałem osiem i pół lat. Odbywały się w mojej rodzinnej parafii w Ryszewku misje parafialne. Proboszcz, który mnie chrzczył i trochę znał, wybrał dla mnie specjalny obrazem misyjny. Dał mi św. Jana Kantego, jakby przeczuwając, że moja droga będzie — podobnie jak św. Jana Kantego — drogą profesora”.

Nieco dalej opowiada, jak pewnego dnia w seminarium gnieźnieńskim, gdy już sprawa jego wyjazdu na studia została zadecydowana na posiedzeniu Rady Pedagogicznej Profesorów Seminarium, spotkał go na korytarzu ks. Aleksander Żychliński „i swoim głosem, który trudno jest naśladować, rzuca mi pytanie: «Czy ksiądz się lubi uczyć?». Odpowiedziałem: «Owszem, lubię». Mówi mi: «Ksiądz się będzie całe życie uczył». I rzeczywiście, to co mi powiedział, sprawdziło się”.

Po powrocie do kraju, w lipcu 1929 roku ks. Słomkowski został pierwszym sekretarzem w Przybocznej Kancelarii kard. Augusta Hlonda. Po ponad roku pracy na tym stanowisku, dnia 13 XII 1930 roku został mianowany wykładowcą historii filozofii w gnieźnieńskim seminarium duchownym. W międzyczasie przygotował rozprawę habilitacyjną nt. *Pierwotny stan człowieka według nauki św. Augustyna. Studium z historii dogmatów* (Lwów 1933), którą przedstawił na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując 27 IV 1933 roku stopień doktora habilitowanego.

Rok później, w maju 1934 roku ks. Słomkowski otrzymał propozycję objęcia stanowiska profesora nadzwyczajnego i kierownika katedry teologii dogmatycznej Wydziału Teologicznego KUL. Po uzyskaniu zgody odpowiednich władz kościelnych, przybył do Lublina pod koniec września tegoż roku. W latach 1935-1937 pełnił funkcję prodziekana Wydziału Teologicznego, a następnie aż do wybuchu II wojny światowej – dziekana, będąc zarazem członkiem Senatu Akademickiego KUL. W tym czasie był duszpasterzem akademickim i moderatorem Sodalicii Marińskiej.

Zaraz po wybuchu wojny hitlerowcy pozwolili mu wrócić do swojej diecezji gnieźnieńskiej. Schronił się przez jakiś czas u rodziców w Gąsawie, a potem u innych członków rodziny. Ostatecznie powrócił do Lublina i od marca 1940 roku pomagał w duszpasterstwie w Krężnicy Jarej, gdzie prowadził także zajęcia w przeniesionym tam na czas działań wojennych lubelskim seminarium duchownym. Cały czas miał nadzieję, że po zakończeniu wojny Uniwersytet będzie kontynuował swoją pracę.

Po wyzwoleniu miasta, profesorowie, którzy ocalili z wojennej zawieruchy dnia 2 VIII 1944 roku wybrali go, aby pełnił obowiązki rektora KUL. Natychmiast przystąpił do działania, aby przede wszystkim zabezpieczyć opuszczony gmach i resztki znajdującego się tam wyposażenia przed grabieżą oraz dewastacją przez ulokowany w nim przejściowo radziecki szpital woj-

skowy. Wskutek rozmów z Bolesławem Bierutem w drugiej połowie września wojska radzieckie opuściły gmach. Nie czekając na to, już 23 VIII 1944 roku, kiedy jeszcze na linii Wisły trwały działania wojenne, ks. Słomkowski ogłosił zapisy na wszystkie wydziały Uniwersytetu, chcąc w ten sposób zablokować zamiar przejęcia uczelni przez organizujące się władze komunistyczne. Wskutek niezrozumienia sytuacji środowiska polonijne odczytały ten gest jako współpracę ks. Słomkowskiego z władzą ludową i odmówiły mu jakiegokolwiek pomocy materialnej. Mimo wszystko inauguracja nowego roku akademickiego odbyła się 12 XI 1944 roku. Przez następne miesiące i lata Ksiądz Rektor podejmował wszelkie możliwe starania nie tylko o odtworzenie substancji materialnej Uniwersytetu, ale także o jego materialne zabezpieczenie, między innymi uzyskując zgodę Konferencji Episkopatu Polski i osobiście kard. Wyszyńskiego na pieniężne zbiórki we wszystkich diecezjach. Ksiądz Rektor wielką troską otaczał młodzież, jak również dużą wagę przywiązywał do odpowiednio dobranej kadry profesorów i innych pracowników Uniwersytetu. Sam w tym czasie uzyskał uzwyczajnienie swojej profesury, zatwierdzonej przez Ministerstwo 11 II 1946 roku.

Rozległa działalność pierwszego po wojnie rektora KUL była przedmiotem różnych szczegółowych opracowań⁵, więc nie ma potrzeby dłużej się nad tym zatrzymywać. Niemniej warto dodać, że zdecydowany sprzeciw ks. Słomkowskiego wobec inicjatywy upolitycznienia działalności KUL ze strony władzy ludowej stał się przyczyną różnego rodzaju represji i oskarżeń, także

⁵ Zob. J. Warzeszak, *Życie i praca Księdza Antoniego Słomkowskiego (1900-1982)*, w: *Życie wedle Ducha. Księga Pamiątkowa z okazji XXV-lecia działalności Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego*, red. E. Weron, Poznań 1987, s. 35-49; J. Ziółek, *Materialna i naukowa odnowa KUL za rektorstwa ks. prof. Antoniego Słomkowskiego*, w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin*, red. M. Chmielewski, Lublin 2001, s. 35-46; J. Warzeszak, *Dar cierpienia i modlitwy ks. rektora Antoniego Słomkowskiego dla KUL*, w: tamże, s. 47-66; J. C. Malinowski, *Ksiądz Antoni Słomkowski jako rektor KUL w opinii współczesnych*, w: tamże, s. 67-92.

medialnych, jakie go spotykały począwszy od 1949 roku, kiedy Ministerstwo nie zatwierdziło jego wyboru na rektora w drugiej kadencji. Ostatecznie decyzją władz państwowych, dwa lata później – we wrześniu 1951 roku został usunięty ze stanowiska rektora.

Ks. Słomkowski opuszczając Lublin, pojechał najpierw na Jasną Górę, a potem do Prymasa Wyszyńskiego, który polecił mu podjąć wykłady w seminarium duchownym księży pallotynów w Ołtarzewie, gdzie zamieszkał do czasu swego aresztowania. Miało ono miejsce 1 IV 1952 roku pod zarzutem nielegalnego handlu obcą walutą i defraudacji znacznej kwoty funduszy uniwersyteckich. W areszcie poddawany był licznym przesłuchaniom, także w nocy. Decyzją Sądu Wojewódzkiego z 16 VI 1953 roku, opartą na fałszywych, a przynajmniej nieudowodnionych przesłankach, ks. Słomkowski został skazany na karę więzienia mającą trwać 3 lata i 4 miesiące, do której Sąd Najwyższy pół roku później (22 XII 1953) dołożył utratę praw publicznych i obywatelskich na okres dwóch lat. Podczas pobytu najpierw w więzieniu mokotowskim w Warszawie, a ostatnie osiem miesięcy w Sztumie koło Gdańska, Rektor KUL poważnie podupadł na zdrowiu.

Po 32 miesiącach więzienia, został zwolniony w ostatnich dniach listopada 1954 roku. Wrócił do Ołtarzewa, a potem udał się do Gniezna, aby prosić o urlop dla poratowania zdrowia. Przebywając w sierpniu 1955 roku na Jasnej Górze postanowił wstąpić do pallotynów, ale od tego zamiaru stanowczo odwiódł go kard. Wyszyński, polecając mu kontynuowanie pracy naukowej i duszpastersko-rekolekcyjnej. W tym czasie wielu biskupów zapraszało go z odczytami i rekolekcjami dla różnych środowisk. Powrócił także do wykładów dogmatyki i ascetyki w pallotyńskim seminarium duchownym w Ołtarzewie.

Pod koniec kwietnia 1957 roku ówczesny rektor KUL ks. Marian Rechowicz na nowo zatrudnił ks. Antoniego Słomkowskiego jako profesora zwyczajnego na Wydziale Teologicznym, po-

wierząc mu wykłady z dogmatyki. Na posiedzeniu Rady Wydziału Teologicznego w dniu 31 VIII 1957 roku były Rektor KUL złożył wniosek o utworzenie Katedry Teologii Ascetycznej i Mistycznej, którą zamierzał kierować. Rada Wydziału jednogłośnie wnioszek ten poparła. Od roku akademickiego 1957/58 rozpoczęło się więc w Polsce akademickie uprawianie teologii duchowości, aczkolwiek pierwsze nieformalne próby podejmował już w latach trzydziestych ówczesny rektor KUL o. Jacek Woroniecki OP. Warto w tym miejscu odnotować, że dokładnie czterdzieści lat wcześniej na rzymskim „Angelicum”, a w 1919 roku na „Gregorianum” teologia ascetyczno-mistyczna weszła na trwałe do kanonu uniwersyteckich dyscyplin teologicznych.

Na skutek sprzeciwu ministerstwa do spraw szkolnictwa wyższego, nasz Teolog musiał opuścić zajmowane stanowisko w grudniu 1960 roku. Nie zerwał jednak kontaktów ze swoją uczelnią, gdzie w następnych latach był wielokrotnie zapraszany z różnymi pojedynczymi wykładami.

Po ponownym opuszczeniu Lublina, ks. Słomkowski przez kolejne 10 lat mieszkał w Gnieźnie, gdzie prowadził wykłady z dogmatyki w tamtejszym seminarium duchownym i pełnił ważne funkcje w strukturach swojej diecezji, a także podejmował różne inicjatywy naukowe i formacyjno-duchowe w całej Polsce, jak na przykład stworzenie sieci domów rekolekcyjnych w okolicach Warszawy, tak aby mieszkańcy Stolicy, zwłaszcza inteligencja, mieli możliwość łatwego i częstego odprawiania rekolekcji weekendowych.

Uwieńczeniem tych przedsięwzięć było utworzenie z inicjatywy Księdza Rektora studium ascetycznego dla formacji ojców duchownych, mistrzów nowicjatów i spowiedników. Prymas Polski kard. S. Wyszyński poparł ten pomysł i dnia 15 VIII 1962 roku erygował Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego, mianując zarazem ks. Słomkowskiego pierwszym jego kierownikiem. Funkcję tę pełnił z całym zaangażowaniem do 1973 roku.

W tym okresie, w latach 1968-1971 ks. Słomkowski pełnił również funkcję przewodniczącego Sekcji Ascetycznej przy poszerzonej Podkomisji Studiów w ramach powołanych przez Konferencję Episkopatu Polski Specjalistycznych Sekcji Pracowników Naukowo-Dydaktycznych Wyższych Uczelni w Polsce. W takim też charakterze występował na Kongresie Teologów Polskich, który odbył się w dniach 21-23 IX 1971 roku na KUL.

Przy całym tym zaangażowaniu w organizowanie struktur służących formacji duchowej w Polsce, nasz Teolog nie zrezygnował z pracy naukowej. W 1964 roku chciał nawet wyjechać na dłużej do Paryża, by prowadzić badania, lecz władze państwowe nie wyraziły na to zgody.

Z chwilą przejścia na emeryturę, ks. Słomkowski w 1970 roku przeniósł się do Kań Helenowskich pod Warszawą, gdzie założył Świecki Instytut Chrystusa Króla i Maryi Matki Królowej. Tu spędził ostatnie lata życia, wciąż wykazując aktywność naukową i formacyjno-rekolekcyjną, pomimo pogarszającego się stanu zdrowia. We wtorek, dnia 19 II 1982 roku w godzinach porannych zmarł na zawał serca w Klinice Kardiologicznej w Warszawie. Pogrzeb odbył się 25 II 1982 roku na cmentarzu seminaryjnym w Ołtarzewie. Uroczystej liturgii pogrzebowej z licznym udziałem duchowieństwa przewodniczył Prymas Polski abp. Józef Glemp, a homilię wygłosił biskup lubelski Bolesław Pylak.

2. Koncepcja teologii duchowości

Oprócz utworzenia Katedry teologii Ascetycznej i Mistycznej na KUL, zorganizowania Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrzznego i przygotowywania gruntu pod późniejszą Sekcję Duchowości Teologów Polskich, niekwestionowaną zasługą ks. Antoniego Słomkowskiego jest wypracowanie oryginalnej koncepcji teologii duchowości. Pomimo istotnych zmian w uprawianiu teologii, jakie przyniósł Sobór Watykański II, jego intuicje sprzed pięćdziesięciu lat zachowują wciąż swoją aktualność.

Na dorobek naukowy lubelskiego Teologa składa się 7 książek i 60 artykułów, z czego niespełna połowa ma charakter naukowy, reszta to recenzje lub inne popularne opracowania. Ponadto wśród archiwaliów zachowało się kilkanaście maszynopisów różnych opracowań, liczących od 50 do 150 stron. Jeśli chodzi o książki, to pięć z nich ma charakter ściśle naukowy, z czego jedna została wydana pośmiertnie, zaś dwie pozostałe – charakter popularyzatorski. Trzeba przyznać, że na tle piśmiennictwa współczesnych teologów dorobek naszego Autora prezentuje się raczej skromnie. Nie wolno jednak zapominać, że w tamtych czasach istniały dużo mniejsze możliwości publikowania. II wojna światowa, powojenne heroiczne wręcz zaangażowanie w reaktywację KUL i dotyczące go represje uniemożliwiały efektywne zajmowanie się nauką prawie przez dwadzieścia lat. Mimo tego, ks. Słomkowski w latach 1939-1957 opublikował 3 książki, jeden artykuł naukowy i 4 recenzje.

Większość jego publikacji dotyczy protologii i antropologii, dogmatyki ze szczególnym zainteresowaniem dla chrystologii, pneumatologii, charytologii, sakramentologii, eklezjologii i mariologii⁶. Problematyce życia duchowego wprost poświęcił zaledwie kilka artykułów⁷ i jedno niewielkie popularyzatorskie studium pt. *Ku doskonałości*, wydawane dwukrotnie (Lublin 1947, Warszawa 1993). Liczne wyraźne odniesienia do tej dziedziny teologii można znaleźć niemal we wszystkich jego publikacjach. Najobszerniejszy i kompletny wykład teologii duchowości nasz Autor zawarł w dziele pt. *Teologia życia wewnętrznego* (Gniezno-

⁶ Zob. J. Warzeszak, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982...*, s. 123-191.

⁷ Są to: *Kierownictwo duchowe jako pomoc w rozwoju życia łaski*, AK 57(1958), s. 77-88; *Istota życia wewnętrznego*, AK 66(1963), s. 192-202; *Powszechne powołanie do świętości*, ZN KUL 9(1966), z. 3, s. 23-34; *Uzasadnienie kierownictwa duchowego*, w: *Pastori et Magistro*, red. A. Krupa, Lublin 1966, s. 87-101; Maszynopisy w archiwum w Kaniach Helenowskich: *Współczesny człowiek i asceza*, bmw 1964; *Uwagi dotyczące wykładów z ascetyki i mistyki w nowicjacie oraz w seminarium duchownym*, bmw 1970; *Szkice o kierownictwie duchowym*, Warszawa 1973, ss. 159.

Warszawa 8 XII 1971). Jak sam zaznacza we wstępie, praca ta „jest w dużej mierze owocem wykładów z teologii ascetycznej i mistycznej, które miałem w latach 1957-1960 na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz wykładów na Prymasowskich Studium Życia Wewnętrznego w Warszawie”. Dzieło to, liczące 924 strony maszynopisu, przygotowywał przez ponad 10 lat mając zamiar wydrukować je w Wydawnictwie św. Wojciecha. Trudno jednak ustalić, dlaczego to przedsięwzięcie nie udało się za życia. Dopiero stulecie urodzin ks. Słomkowskiego stało się okazją do podjęcia próby wydania tego dzieła. W moim opracowaniu ukazało się ono w wydawnictwie pallotyńskim „Apostolicum” pod nieco zmienionym tytułem: *Teologia życia duchowego w świetle Soboru Watykańskiego II* (Ząbki 2000). Promocja dzieła miała miejsce w ramach ogólnopolskiego sympozjum na KUL, zorganizowanego przez Instytut Teologii Duchowości we współpracy z Sekcją Duchowości Teologów Polskich, którego zwieńczeniem było odsłonięcie pamiątkowej tablicy ku czci Odnowiciela KUL nieopodal Rektoratu⁸.

Należało dokonać kilku niezbędnych zabiegów redakcyjnych, by z tego zapisu początków akademickiego uprawiania teologii duchowości w Polsce nie tylko nie uronić istotnych treści, ale je lepiej wyeksponować. W trosce o ścisłość pojęć, o którą postulował sam autor, zmieniłem tytuł dzieła. W okresie soborowym i w latach następnych, kiedy Rektor Słomkowski pisał swoją *Teologię*, nazwa „życie wewnętrzne” była w powszechnym użyciu i obejmowała całokształt interesującej nas tutaj problematyki. Z czasem jednak zaczęto zwracać uwagę na konieczność uwzględniania roli głównego Sprawcy naszego uświęcenia, jakim jest Duch Święty, dlatego przyjęto nazwę „życie duchowe”. Obecnie większość teologów duchowości pojęciu „życie we-

⁸ P. P. Ogórek, T. Mioduszewski, *Promocja książki ks. Antoniego Słomkowskiego „Teologia życia duchowego w świetle Soboru Watykańskiego II” Ząbki 2000, ss. 327, w: Książd rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin, s. 151-161.*

wewnętrzne” nadaje sens antropologiczny, rozumiejąc przez nie całość procesów psychiczno-emocjonalnych człowieka, natomiast przez „życie duchowe”, w sensie jak najbardziej teologicznym, rozumie się działanie Ducha Świętego w tymże obszarze psychiczno-emocjonalnym człowieka ochrzczonego⁹. W takim znaczeniu o życiu duchowym wypowiadał się również Jan Paweł II¹⁰. Mimo iż ks. Słomkowski używa pojęcia „życie wewnętrzne”, to jednak już na początku omawianego dzieła, gdzie ustala główne pojęcia, pisze, iż życie duchowe, choć może być równoznaczne z życiem wewnętrznym, to jednak samo w sobie oznacza nadprzyrodzone życie duszy. A zatem wprowadzona zmiana w tytule była nie tylko w pełni uzasadniona, ale także lepiej oddaje intencje autora.

Uderzające w omawianym dziele jest to, że jego autor bardzo często i aż nadto obficie cytuje nauczanie Soboru Watykańskiego II, co jest zrozumiałe, gdy weźmie się pod uwagę, że w tamtych czasach dokumenty soborowe nie były powszechnie dostępne i znane. Usunąłem więc obszernie i czasem powtarzające się cytaty, również z Pisma świętego, służące za punkt wyjścia dla prowadzonych analiz, pozostawiając jedynie odpowiednie odsyłacze. Ks. Słomkowski zatroskany o dogmatyczny profil swego dzieła, niektóre zagadnienia, na przykład z zakresu protologii, trynitologii, chrystologii, charytologii, sakramentologii i aretolo-

⁹ Zob. M. Chmielewski, *Metodologiczne problemy posoborowej teologii duchowości katolickiej*, Lublin 1999, s. 55-79; tenże, *Od teologii ascetyczno-mistycznej do teologii duchowości*, „Studia Diecezji Radomskiej” 2(1999), s. 89-102.

¹⁰ Papież wielokrotnie stwierdza, że jest to „życie w Chrystusie”, „życie z Ducha Świętego”, „według Ducha Świętego”, „życie ożywiane i kierowane przez Ducha ku świętości i ku doskonaleniu miłości” (por. PDV 19; VC 93). W posynodalnej adhortacji apostołskiej *Ecclesia in America* (22 I 1999) Papież pisze, że „duchowość rozumie się styl życia lub formę życia według wymogów chrześcijańskich. Duchowość jest «życiem w Chrystusie» i «w Duchu», które przyjęte przez wiarę, wyraża w miłości, jest ożywiane nadzieją i przekłada się na życie codzienne we wspólności eklezyjalnej. W tym sensie duchowość, która jest celem i która prowadzi do nawrócenia, rozumie się nie jakąś część życia, ale całe życie kierowane przez Ducha Świętego” (nr 29)

gii potraktował zbyt szczegółowo, co wyraźnie zaburzało zasadniczy wątek dzieła. Wobec tego należało również tu dokonać koniecznych redukcji, tym bardziej, że cytowana przez niego literatura w ponad 750 przypisach po prostu uległa przedawnieniu. Konieczna była także pewna zmiana w strukturze dzieła, pierwotnie podzielonego na 7 części składających się zwykle z 2-3 rozdziałów. Niektóre z nich składały się ponadto z sekcji, paragrafów, punktów i podpunktów, zawierających czasem po kilka zdań. Powodowało to zatimizowanie treści, utrudniające efektywną lekturę książki. Wobec tego treść dzieła podzieliłem na piętnaście zwartych rozdziałów, z zachowaniem ich pierwotnych tytułów i kolejności¹¹.

To co przede wszystkim cechuje koncepcję teologii życia duchowego w ujęciu ks. Antoniego Słomkowskiego, to jej mocne osadzenie w dogmatyce. Chodzi tu zwłaszcza o dość obszernie rozwinięte wątki chryzologiczne, protologiczne i charytologiczne, należące – jak się wydaje – do ulubionych tematów naszego autora. Takie podejście do teologii duchowości w sposób zasadniczy różni ją od dość rozpowszechnionego łączenia jej z teologią moralną, preferowanego zwłaszcza przez dawniejszych autorów francuskich i włoskich, których poglądy w jakimś stopniu oddziaływały również na stanowisko Kościoła w tym względzie. Także i dziś nie brak teologów, również na gruncie polskim, którzy postrzegają teologię duchowości jako integralną część teologii moralnej, mimo iż ma ona swoją przedmiotową, źródłową i metodologiczną odrębność¹². Widać to między innymi w strukturach organizacyjnych niektórych wydziałów teologicznych w Polsce, gdzie teologia moralna i teologia duchowości łączone są

¹¹ Zob. M. Chmielewski, *Wprowadzenie*, w: A. Słomkowski, *Teologia życia duchowego...*, dz. cyt., s. 15-16.

¹² Zob. W. Słomka, *Próba ujęcia teologii ascetyczno-mistycznej jako teologii wychowania*, w: *Studia i materiały Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie*, bez red., Rzym 1972, s. 97-131.

w jedną katedrę lub zakład naukowy¹³. Tymczasem współczesna teologia duchowości, wypracowując własny status metodologiczny jako teologicznej refleksji nad doświadczeniem duchowym, bardziej skłania się ku dogmatyce aniżeli teologii moralnej. Takie stanowisko zajmują między innymi J. Sudbrack, J. Weismayer, a także Hans Urs von Balthasar, który nazywa duchowość „subiektywną stroną dogmatyki”¹⁴, gdyż – jego zdaniem – prawdziwe życie duchowe można zdefiniować jako „dogmat w akcji”.

Rektor Słomkowski w przedmowie do omawianego dzieła zaznacza, że wbrew powszechnie przyjętym w teologii ascetyczno-mistycznej schematom, a także poniekąd wbrew swoim wcześniejszym zamierzeniom, nadał pracy strukturę opartą na znanej sobie ze studiów w Strasburgu metodzie historiozbowczej. Godne uwagi jest to, że taką właśnie metodę uprawiania i wykładania teologii jako najwłaściwszą zaleca Vaticanum II (por. OT 16). Nasz teolog podejmując problematykę życia duchowego, wychodzi zatem od podstawowego faktu stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boże, dzięki czemu dostępuje on udziału w świętości i życiu Boskich Osób. Człowiek jednak nadużywając daru rozumu i wolności, a więc tych atrybutów, które najbardziej upodabniają go do Boga, udaremnił Jego zbawczy plan i utracił „obraz i podobieństwo” wskutek grzesznego nieposłuszeństwa. Jedyną drogą odzyskania harmonii z Bogiem i godności dziecka Bożego jest misterium Chrystusa, które osiągnęło swój szczyt w Misterium Paschalnym. Włączenie się w nie dokonuje się za sprawą łaski Bożej przez Kościół, liturgię oraz sa-

¹³ Tak jest na przykład na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego.

¹⁴ „Spiritualität ist die subjektive Seite der Dogmatik”. — *Verbum Caro*, Einsiedeln-Freiburg 1990, s. 227; tenże, *Il vangelo come norma e critica di ogni spiritualità nella Chiesa*, „Concilium” (Brescia) 1965, nr 4, s. 68.

kramenty, a zwłaszcza chrzest i Eucharystię. Szczególna w tym rola przypada Duchowi Świętemu, który działa w Kościele i przez Kościół. Owocem tego włączenia się w misterium Chrystusa jest doskonałość i świętość, jako odwzorowanie w sobie Jego postaw. Doskonałość i świętość podlegają prawom rozwoju, którego głównym sprawcą jest Duch Święty, zaś przejawem wzrost cnót teologicznych i moralnych. Niezbędnym jednak warunkiem rozwoju duchowego jest poznanie siebie, także dzięki pomocy ze strony kierownika duchowego, oraz asceza. Istotnymi czynnikami wzrostu w doskonałości i świętości jest modlitwa, zwłaszcza myślna, i Eucharystia. Szczytem rozwoju duchowego, rozpatrywanym od strony działania Bożego, jest stan mistyczny, któremu nasz Autor poświęca najlepsze strony omawianego dzieła, zaś szczytem życia duchowego rozpatrywanym od strony zaangażowania człowieka, jest cnota heroiczna, będąca przedmiotem badania w procesie beatyfikacyjnym lub kanonizacyjnym. W takim ujęciu mamy zarysowany jakby powrót do tej harmonii człowieka z Bogiem, jaką On przewidział dla niego w Chrystusie od samego stworzenia. Dokonuje się to nie inaczej, jak na drodze życia duchowego¹⁵.

Przedstawiona tu w zarysie koncepcja życia duchowego w ujęciu ks. Słomkowskiego tchnie głębokim personalizmem i optymizmem antropologicznym, pozwalającym dostrzegać piękno człowieka jako „obrazu i podobieństwa Bożego”. Różni się ona zasadniczo od dawniejszych koncepcji, które nawiązując do teologii moralnej, opis życia duchowego zwykle zaczynają od obszernego opisanie grzechu oraz środków i sposobów pokonywania go. W ten sposób życie duchowe nabrało zabarwienia negatywnego, wręcz pesymistycznego. Ks. Słomkowski, przeciwnie, dopiero na końcu przedstawionego schematu porusza problem grzechu i to nie w sensie egzystencjalnej nieuchronno-

¹⁵ Zob. W. Słomka, *Wkład ks. Antoniego Słomkowskiego w polską teologię duchowości*, w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin*, s. 111-115.

ści, lecz jako potencjalność wynikającą z szanowanej przez Boga podmiotowości człowieka, a zwłaszcza jego wolności¹⁶. Takie ujęcie ma ogromne znaczenie z punktu widzenia formacji duchowej, na którą nasz Teolog, jako całym sercem oddany duszpasterz, był szczególnie wyczulony.

Również godne odnotowania dziełko *Ku doskonałości*, bardziej znane z racji swoich dwóch wydań, rzeczywistość życia duchowego ujmuje w takiej samej historiozbowczej perspektywie, w której ostatecznym celem jest Bóg – sama świętość i miłość. Moralne konsekwencje braku dążenia do tego celu nie są specyficznym przedmiotem teologii duchowości, która ma za zadanie ukazać doskonałość jako udział w życiu Bożym i wszelkie środki służące temu celowi.

Warto jeszcze wspomnieć, że przedstawioną koncepcję teologii duchowości nasz Teolog w swoim sztandarowym dziele konfrontował z nauką Soboru Watykańskiego II, szczególnie z Konstytucją o świętej liturgii *Sacrosanctum concilium* i Konstytucją dogmatyczną o Kościele *Lumen gentium*. Jest to poniekąd pierwsza polska próba odczytania dokumentów Vaticanum II pod kątem praktycznej aplikacji postulatów o powszechnym powołaniu do świętości (por. LG 39). Do tej myśli ks. Słomkowski wielokrotnie powracał w swoich pismach, poszukując sensu świętości przede wszystkim w Piśmie świętym. Odkrywał w nim prawdę, że świętość jest partycypacją w świętości Boga i jest zarazem przejawem działania Ducha Świętego w człowieku ochrzczonym¹⁷.

Jako dojrzały teolog, mający rzetelną formację dogmatyczną, opartą na zdrowej teologii czerpanej od św. Augustyna i św.

¹⁶ Zob. M. Chmielewski, *Wprowadzenie*, w: A. Słomkowski, *Teologia życia duchowego...*, s. 13-14.

¹⁷ Zob. S. Urbański, *Świętość chrześcijańska według ks. Antoniego Słomkowskiego*, w: S. Urbański, I. Werbiński, *Ze studiów nad duchowością chrześcijańską*, Warszawa 1992, s. 29.

Tomasza, Rektor Słomkowski odkrywane w nauczaniu soborowym nowe poglądy teologiczne poddawał krytycznej ocenie. Nie ograniczał się zatem do prostego referowania doktryny Vaticanum II, lecz starał się wyciągać z niej daleko idące wnioski. Czytając jego *Teologię życia duchowego...*, czytelnik nierzadko odnosi wrażenie, że wiele z nich wyartykułował Jan Paweł II w swoich encyklikach i adhortacjach.

Nie będzie zatem przesadą stwierdzenie, że zgłoszona przez Lubelskiego Teologa koncepcja życia duchowego i teologicznej refleksji nad nim pomimo upływu czasu nie straciła swej aktualności. Tak więc nie tylko w sensie organizacyjnym, ale także merytorycznym ks. Antoniego Słomkowskiego można uznać za prekursora akademickiej teologii duchowości w Polsce.

3. Pięćdziesięciolecie teologii duchowości w Polsce

Jak zawsze przy okazji jakiegoś jubileuszu, tak i teraz rodzi się pytanie o to, co pozostało z dzieła ks. Antoniego Słomkowskiego, a raczej jako ono się rozwinęło? Pytanie dotyczy obydwu wspomnianych na początku aspektów nauki: materialno-organizacyjnego i podmiotowego, jak również przedmiotowego.

Odnosnie do pierwszego z wymiarów, warto odnotować, że żadna z inicjatyw ks. Słomkowskiego nie została unicestwiona. Kiedy bowiem ks. Słomkowski pod naciskiem władz komunistycznych ustąpił po raz drugi z zajmowanego stanowiska kierownika Katedry Teologii Ascetycznej i Mistycznej w 1960 roku, jej kuratorem został ks. prof. Wincenty Granat, zaś od roku akademickiego 1961/62 wykłady zlecone prowadził ks. dr Walerian Słomka. Po przejściu ks. Granata na emeryturę, kierownictwo Katedry objął ks. prof. Stanisław Witek, który zmienił jej nazwę na Katedrę Teologii Życia Wewnętrznego i przyłączył ją do Sekcji Teologii Moralnej. Stan ten utrzymywał się do 1974 roku, kiedy ks. Słomka, uzyskawszy habilitację, został mianowany na stanowisko docenta i przejął kierowanie tą Katedrą. Cztery lata

później w Katedrze indywidualny program studiów realizowało 3 studentów, z których dwóch, to obecnie księża profesorowie Stanisław Urbański (UKSW) oraz Ireneusz Werbiński (UMK). Na tej podstawie z inicjatywy ks. Słomki, Rada Wydziału decyzją z dnia 20 I 1981 roku powołała Specjalizację Teologii Życia Wewnętrznego z dwoma odrębnymi Katedrami: Teologii Życia Wewnętrznego i Historii Życia Wewnętrznego, w której pierwszym wykładowcą był ks. dr Stanisław Urbański. Dwa lata później, w 1983 roku Rada Wydziału przemianowała Specjalizację na Sekcję Teologii Duchowości, powierzając w dalszym ciągu jej kierowanie ks. Słomce. W wyniku zaistniałych zmian personalnych w 1985 roku powstała kolejna Katedra Psychologii Życia Wewnętrznego, którą objął o. doc. dr hab. Antoni Jozafat Nowak OFM, zaś kierowanie Katedrą Historii Duchowości powierzono ks. doc. dr hab. Jerzemu Misiurkowi¹⁸. Kolejne lata przynosiły zarówno liczebny wzrost studentów na Sekcji, jak również zwiększenie liczby etatowych pracowników naukowo-dydaktycznych. W 1995 roku powołano czwartą Katedrę Duchowości Akcji Katolickiej. Dzięki staraniom o. prof. Nowaka, ówczesnego kierownika Sekcji, w 1999 roku, utworzono Instytut Teologii Duchowości z 4 katedrami i 10 pełnoetatowymi pracownikami, wśród których było 3 profesorów¹⁹. Obecnie, w związku z awansami dotychczasowych młodszych pracowników Instytutu i odchodzeniem na emeryturę wspomnianych profesorów, pewnej zmianie uległa struktura Instytutu, obecnie składa się z 3 Katedr (Teologii Duchowości, Historii Duchowości, Duchowości Życia Konsekwowanego²⁰) i cieszy się dużą liczbą studentów, a zwłaszcza

¹⁸ Zob. W. Słomka, *Sekcja Teologii Duchowości KUL (1961-1991)*, „Roczniki Teologiczne” 38-39(1991-1992), z. 5, s. 7-12.

¹⁹ Zob. M. Chmielewski, *Ks. prof. dr hab. Walerian Słomka — curriculum vitae*, w: *Najważniejsza jest Miłość. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Waleriana Słomki*, red. M. Chmielewski, Lublin 1999, s. 26-28.

²⁰ Po odejściu na emeryturę o. prof. A. J. Nowaka, wskutek braku obsady Katedry Psychologii Eklezjalnej, Senat KUL wiosną 2008 zlikwidował ją.

cza doktorantów. Wśród wielu osiągnięć, jakich Instytut dokonał w ciągu pięćdziesięciu lat swego istnienia (1957-2007), na podkreślenie zasługuje fakt, że przeprowadzono w nim 3 przewody habilitacyjne jego pracowników, obroniono około 80 doktoratów i ponad 600 magisteriów. Oczywiście, tego rodzaju aktywność dydaktyczna datuje się dopiero od 1975 roku.

Także drugie dzieło ks. Słomkowskiego, jakim jest Prymasowskie Studium Życia Wewnętrznego, po jego wycofaniu się z kierownictwa w 1973 roku, dynamicznie rozwijało się pod przewodnictwem ks. prof. dr. hab. Eugeniusza Werona SAC. W ciągu pierwszych dwóch lat swego istnienia było to Studium jednoroczne przeznaczone wyłącznie dla kapłanów, potem przez 11 lat studia trwały dwa lata. Wobec zmniejszającej się liczby studentów od 1969 roku wprowadzono studia zaoczne, a od 1971 roku zaczęto przyjmować również siostry zakonne i świeckich. W roku 1975 rozszerzono ofertę programową, dlatego studia, zarówno stacjonarne jak i zaoczne, wydłużono do 3 lat z możliwością uzyskiwania licencjatu kanonicznego. Jako ciekawostkę warto podać, że w ciągu pierwszych 25. lat istnienia Studium, kształciło prawie 900 osób, w tym prawie 300 księży, ponad 450 siostr zakonnych i około 150 świeckich²¹. Obecnie liczba ta sięga 2 tys. absolwentów. Z uwagi na szerokie oddziaływanie formacyjne, w 1991 roku Studium przemianowano na Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego. W latach 1993-2006 kierownikiem Instytutu był ks. dr Andrzej Santorski, zaś od czerwca 2006 nowym kierownikiem został ks. dr Marek Szymula²².

²¹ Zob. J. Kloc, *25 lat istnienia Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrznego*, w: *Życie wedle Ducha*, dz. cyt., s. 215-224.

²² A. Santorski, *Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 719-720; [bez autora], *Powstanie i rozwój Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego*, http://www.pizw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=3&Itemid=23 [21 XI 2007].

Wśród doniosłych osiągnięć Studium było organizowanie ogólnopolskich dni skupienia dla kapłanów diecezjalnych i zakonnych, jak również dla studentów, absolwentów i sympatyków tegoż Studium. Wśród konferencjonistów byli między innymi: kard. Stefan Wyszyński, kard. Karol Wojtyła, abp Bolesław Kominek, bp Piotr Gołębiowski. Na przykład w dniach 28-31 V 1968 roku w takim skupieniu na Jasnej Górze uczestniczyło około 250 kapłanów²³.

Z zaangażowania ks. Antoniego Słomkowskiego w upowszechnianie w Polsce teologii duchowości zrodziła się także Sekcja Duchowości Teologów Polskich. Na wniosek ks. prof. W. Słomki powołano ją podczas V Kongresu Teologów Polskich, który odbywał się w KUL w dniach 14-16 IX 1983 roku. Wprawdzie ks. Słomkowski już wtedy nie żył od półtora roku, ale jego udział w charakterze przewodniczącego Sekcji Ascetycznej w ramach Specjalistycznych Sekcji Pracowników Naukowo-Dydaktycznych Wyższych Uczelni w Polsce na poprzednim Kongresie Teologów Polskich, który miał miejsce także na KUL w dniach 21-23 IX 1971 roku, daje podstawy do tego, aby uznać go również za prekursora tego dzieła.

Sekcja Duchowości Teologów Polskich, kierowana w latach 1983-1989 przez ks. prof. Werona²⁴, z trudem zdobywała sobie prawo obywatelstwa w środowisku teologicznym w Polsce. Wyraźne ożywienie jej działalności można odnotować od kolejnego Kongresu Teologów Polskich, który odbywał się w KUL w dniach 12-14 IX 1989 roku. Jej przewodnictwo przejął ks. prof. dr hab. W. Słomka. W kolejnych latach, dzięki różnym zabiegom

²³ J. Warzeszak, *Ks. Antoni Słomkowski 1900-1982...*, s. 81.

²⁴ M. Chmielewski, *Ks. Eugeniusz Weron pierwszy przewodniczący Sekcji Duchowości Teologów Polskich*, w: *W służbie prawdzie i miłości. Powołanie do świętości i apostołstwa. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Eugeniuszowi Weronowi SAC z okazji 85. Rocznicy urodzin i sześćdziesięciolecia święcen kapłańskich*, red. P. Góralczyk, F. Mickiewicz, T. Skibiński, Poznań 1998, s. 51-60.

organizacyjnym, zwiększyła się liczba członków z kilkunastu w 1983 i 1989 roku, do co najmniej 150 w 2007 roku, którzy czynnie włączają się w różne inicjatywy. Wszystkich zadeklarowanych członków Sekcja obecnie liczy ponad 360 osób: duchownych, konsekrowanych i świeckich, w tym 18 profesorów i doktorów habilitowanych. Zgodnie z zamierzeniem ks. Słomkowskiego, jej celem jest jednoczenie środowiska polskich teologów duchowości, mających co najmniej licencjat kanoniczny z tej dyscypliny, jak również inicjowanie i koordynowanie przedsięwzięć naukowo-badawczych. W tym zakresie należy odnotować szereg znaczących osiągnięć. W ciągu prawie 25 lat swego istnienia, zorganizowano 15 sympozjów naukowych, z czego 11 z nich miało wymiar ogólnopolski, jak również z udziałem gości zagranicznych. Opublikowano 14 książek, w tym 10 w zainicjowanej przez mnie serii „Duchowość w Polsce”, podręcznik duchowości dla seminarzystów pt. *Teologia duchowości katolickiej* (red. W. Słomka, J. Misiurek, A. J. Nowak, M. Chmielewski, Lublin 1993), a przede wszystkim poszukiwany na półkach księgarskich *Leksykon duchowości katolickiej* (red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002), zawierający 433 hasła, opracowane przez 87 teologów duchowości z całego kraju²⁵. W 2005 roku zmieniono nazwę na Polskie Stowarzyszenie Teologów Duchowości i podjęto prace zmierzające do uzyskania osobowości prawnej kościelnej i cywilnej. Podczas 345. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, które odbyło się w Białymstoku w dniach 26-28 IX 2008 roku, zatwierdzono Statut tego Stowarzyszenia.

Jeśli chodzi o aspekt treściowo-przedmiotowy współczesnej teologii duchowości w Polsce, to odpowiedź na pytanie o to, czy i w jakim stopniu jest ona kontynuacją kierunku wytyczonego przez ks. Antoniego Słomkowskiego, jest bardzo trudna przede

²⁵ Zob. M. Chmielewski, *Teologowie duchowości w Polsce 2003*, Lublin 2003, s. 14-37; tenże, *Teologia duchowości*, w: *teologia polska na XXI wiek*, red. K. Góźdz, K. Klauba, Lublin 2005, s. 153-175.

wszystkim dlatego, że należałoby dokonać oceny niezwykle bogatej literatury, jaka tylko w zakresie ściśle pojętej teologii duchowości powstała w Polsce w przeciągu ostatnich 25 lat, czyli od śmierci naszego Teologa, nie mówiąc o niezliczonej ilości różnego rodzaju literatury z zakresu dydaktyki duchowej. Do tego należałoby dołożyć co najmniej kilkanaście przekładów na język polski książek wybitnych obcych autorów, takich jak chociażby Charles André Bernard († 2000) czy wspomniany Josef Weismayer, nie mówiąc o setkach przetłumaczonych artykułów. Niestety, nie mamy odpowiedniego zestawienia bibliograficznego polskiej literatury teologicznoduchowej, które pozwoliłoby w ogólnym zarysie dokonać treściowej i merytorycznej oceny. Niemniej jednak, sięgając do publikacji przynajmniej niektórych profesorów i doktorów habilitowanych w zakresie teologii duchowości w Polsce, nie trudno zauważyć, że ich poszukiwania badawcze, dotyczące między innymi historii duchowości w Polsce (ks. prof. dr hab. J. Misiurek, ks. prof. dr hab. S. Urbański, ks. prof. dr hab. Jarosław M. Popławski), mistyki (prof. dr hab. Paweł Placyd Ogórek OCD), hagiografii (ks. prof. dr hab. I. Werbiński, ks. dr hab. Wojciech Zyzak), współczesnych ruchów ewangelizacyjnych (bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski), miłosierdzia Bożego (ks. prof. dr hab. Jan Machniak, ks. prof. dr hab. Hendryk Wejman), tożsamości kapłańskiej (ks. prof. dr hab. W. Słomka), życia konsekrowanego (prof. dr hab. Jerzy Wiesław Gogola OCD, prof. dr hab. Teresa Paszkowska), świętości rodziny i świeckich (prof. dr hab. E. Weron SAC, dr hab. Kazimierz Lubowicki OMI), metodologii (ks. prof. dr hab. Marek Chmielewski), antropologiczno-psychologicznych uwarunkowań (prof. dr hab. A. J. Nowak OFM) i innych ważnych dla życia eklezjalnego zagadnień, w jakimś sensie układają się po linii kierunku wytyczonego przez ks. Słomkowskiego. Chodzi mianowicie o wskazane przez Sobór Watykański II mocne osadzenie teologii w historii zbawienia, a tym samym w Piśmie Świętym, jak również w nauczaniu Kościoła, czego przejawem w przypadku pol-

skich teologów jest częste, a zdaniem niektórych nazbyt częste²⁶, przywoływanie i komentowanie myśli Jana Pawła II. Godne uwagi jest także kerygmatyczno-duszpasterskie nastawienie współczesnej polskiej teologii duchowości, uprawianej jako teologia doświadczenia duchowego, szeroko rozumianego.

Wymienione wyżej najważniejsze obszary badawcze, jak i stosowane metody, znalazły odbicie w publikacjach teologów duchowości, głównie tych, którzy są zatrudnieni jako pracownicy naukowo-dydaktyczni na wydziałach teologicznych. Przykładowo można wymienić tylko najbardziej znane serie wydawnicze, takie jak zapoczątkowana na KUL w 1984 roku przez ks. prof. W. Słomkę seria „Homo meditans”, licząca obecnie 29 tomów, oraz powołana przez ks. prof. J. Misiurka i ks. prof. J. Popławskiego seria „Homo orans”, licząca aktualnie 8 tomów. Każdy tom obydwu serii jest monotematyczny. Sekcja Teologii Duchowości UKSW od 1995 roku z inicjatywy ks. prof. S. Urbańskiego wydaje serię pt. „Mistyka polska”, liczącą obecnie kilkanaście tomów. Zawarte tam publikacje nie ograniczają się jednak do wąsko pojętej mistyki, lecz podejmują różne zagadnienia życia chrześcijańskiego, zawsze jednak w aspekcie doświadczenia mistycznego. Oprócz tego Instytut Teologii Duchowości KUL od 1991 roku wydaje „Roczniki Teologiczne” zeszyt 5 – Teologia duchowości, który ma charakter przeglądowy i wielotematyczny.

Dokonując próby bilansu polskiej akademickiej teologii duchowości na przestrzeni 50 lat, nie można nie przywołać ewangelicznej przypowieści o ziarnu pszenicy, które wrzucone w ziemię musi obumrzeć, jeśli ma przynieść obfity owoc (por. J 12, 24). Takim ziarnem było życie i działalność ks. Antoniego Słom-

²⁶ Zob. A. Napiórkowski, *Polska teologia wobec wyzwań współczesności*, w: *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, red. K. Góźdz, K. Klauza, Lublin 2004, t. 1, s. 41-44.

kowskiego, na które złożyło się cierpienie, żmudna praca naukowa oraz wychowawcza, a przy tym ogromny wysiłek organizacyjny, najpierw dla uratowania KUL, a potem dla promowania życia duchowego zarówno w teorii, jak i praktyce, głównie poprzez organizowanie domów rekolekcyjnych na obrzeżach Warszawy, jak i przepowiadanie rekolekcyjne.

Nawet pobieżna próba bilansu pokazuje niezbicie, że owoc, jaki zrodził się z tego niezwykle aktywnego życia Księdza Rektora, jest tak obfity i różnorodny, że już w tej chwili nie można go ogarnąć. Dokumentowanie rozwoju nauki, zarówno w jej aspekcie materialno-organizacyjnym i podmiotowym, jak i przedmiotowym, jest powinnością każdego badacza wobec przyszłych pokoleń. Jednakże ważniejszą powinnością wobec Boga i Kościoła jest to, by zmetodyzowana refleksja teologiczna nad życiem duchowym znajdowała również potwierdzenie w świadectwie życia samych teologów, jak i w życiu tych, którzy z ich wiedzy i mądrości korzystają²⁷. Przykładem takiej spójności akademickiej teologii duchowości i życia oraz duszpasterskiej troski, jest ks. Antoni Słomkowski – prekursor akademickiej teologii duchowości w Polsce.

**SAC. ANTONIO SŁOMKOWSKI,
PRECURSORE DI TEOLOGIA SPIRITUALE ACADEMICA
IN POLONIA (1957-2007)**

Senza dubbio p. Antoni Słomkowski (1900-1982), grazie alla sua attività nel campo organizzativo e modesta ma profonda produzione teologica, è diventato precursore di teologia spirituale academica in Polonia. Egli, quarant'anni dopo l'apertura delle cattedre universitarie di teologia ascetico-mistica a Roma, in

²⁷ Zob. M. Chmielewski, *Integrujący charakter teologii duchowości*, „Roczniki Teologiczne” 50(2003) z. 5, s. 43-60.

1957 inaugurò all'Università Cattolica di Lublino (KUL) la prima Cattedra di Teologia Ascetica e Mistica in Polonia, la quale nel corso di tempo si è sviluppato nell'Istituto di Teologia di Spiritualità, attualmente composto dalle 3 Cattedre (di Teologia Spirituale Cattolica, di Storia della Spiritualità e di Spiritualità della Vita Consacrata) con nove professori e docenti.

L'altra grande iniziativa di p. Słomkowski dal 1962 è l'Istituto del Primate di Vita Interiore a Varsavia, dove la sua formazione intellettuale e spirituale ha ottenuto circa 2 mila studenti (sacerdoti, religiosi e laici).

Già rettore della KUL ha dato anche l'iniziativa di convocare la Sezione di Spiritualità dei Teologi Polacchi, la quale ora si è trasformato in Società Polacca dei Teologi di Spiritualità. Attualmente la fanno circa 350 membri.

P. Słomkowski ci ha lasciato in scritto i suoi primi lezioni universitarii di teologia spirituale in Polonia. Con essi ha tracciato la direzione del sviluppo di stesso brano di teologia, basandolo soprattutto sulla storia della salvezza, dogmatica e l'insegnamento della Chiesa. Però punto di partenza della sua concezione di teologia spirituale non è il corruzione del peccato, come mantengono tanti autori, ma somiglianza dell'uomo a Dio. Vivere spiritualmente – secondo lui – significa recuperare sempre di più l'immagine divino in sé.

Riassunto da p. Marco Chmielewski